
O AKTUALNOSTNOČLENITVENI STAVI V SLOVENŠČINI

Prispevek predstavlja aktualnostnočlenitvene pojave v slovenščini. Prepoznavanje členitve po aktualnosti in pomembnosti sporočanega nam omogoča postavitev jasnih opredelitev in meril za oblikovanje sporočilno nedvoumnih in stilno ustreznih besedil.

Ključne besede: členitev po aktualnosti, slovenščina, sporočilna perspektiva povedi, besedni red, informacijska /ne/nasičenost

Za slovenščino seveda ni dovolj, da vedno znova ugotavljamo, da je zlasti t. i. prosti besedni red¹ premalo raziskan in da se kljub zgodnjim jasno izraženim in opredeljenim znanstvenim ugotovitvam (Breznik 1908)² raziskave niso nadaljevale v smeri razvoja členitve po aktualnosti v slovenščini.³ O tem se razpravlja zgolj sporadično, največkrat v povezavi z drugimi jezikoslovnimi pojavi. Prispevek skuša na slovenskih primerih

¹ Ravno izraz »prosti« v sintagmi »prosti besedni red« je bil že velikokrat upravičeno pospremljen z opozorilom, da ne gre za nikakršno poljubnost stave, ampak da sta z njim označena zlasti nevezanost razvrstitve besed na točno določen položaj in posledično aktualizacijsko razvrščanje sporočanega. Tako je tudi češčina po F. Danešu (1957) »jazyk s volným slovosledom, ale nikoli libovolným«; má totiž dost možností, jak uvést slovosled do souladu se stupnicí výpovědní dynamičnosti«.

² Ovrednotenje Breznikove razprave o besednem redu, tudi z njeno umestitvijo v takratni evropski jezikoslovní prostor, je objavila A. Vidovič Muha v razpravi s pojmovno-izrazijskim slovarčkom na koncu: Breznikov jezikoslovní nazor v njegovi razpravi o besednem redu (1993: 497–507).

³ V jezikih s t. i. »prosto stavo« stavčnih členov je stava podrejena univerzalnemu pragmatičnemu načelu, ki propozicijo linearizira tako, da upovedovanje začenja s tem, za kar meni, da je udeležencem pogovora že znano, in to se je potrdilo kot dovolj univerzalno načelo »členitve po aktualnosti«, ki se dodatno konkretizira še s poimenovanji »sporočilna perspektiva« in »besedilno členjenje«.

oživiti nekatere aktualne ugotovitve in hkrati opozoriti na posamezne zmožnosti in specifičnosti, ki jih omogoča slovenska skladnja.

1 Raba in poimenovanje osnovnih pojmov

Členitev po aktualnosti je inherentni pojav naravnega/nezaznamovanega besednega reda v slovenščini (Toporišič 1982: 162), ki zaradi svoje navadnosti v smislu aktualiziranega upovedenja konkretne situacije tudi ni posebej opažen. In linearizacija smiselno zaokrožene enote govornega vedenja je lahko stavčna poved, ki kot osnovna in izhodiščna časovno-prostorska sintagma svojo binarnost s pridruževanjem nadaljnjih povedi kontinuirano širi v besedilo.⁴ Zato je tudi povsem naravno, da je izhodišče za členitev po aktualnosti osnovna slovnična (stavčnočlenska) zgradba povedi, ki je navadno vključena v besedilo, lahko pa se sporočilno že povsem osamosvoji. Na začetku je za osnovno usmeritev in nadaljnjo sporočilno aktualizacijo potreben osnovni skladijski vzorec s povedkovo vezljivostjo kot pomenskim izhodiščem. Le tako si v nadaljevanju členitev po aktualnosti lahko razlagamo kot aktualnostnočlenitveno razvrstitev stavčnih členov,⁵ kar vključuje funkcijsko perspektivo povedi (»funkcni perspektiva větná« ali »functional sentence perspective«, prvi je ta termin uporabljal Vilem Mathesius (1947) in za njim ga je povzel Jan Firbas (1982)). Pri nas se znotraj členitve po aktualnosti uporablja pojem »oblikovanje sporočilne perspektive povedi« (Jug Kranjec 1981), ki poudari interakcijo med skladnjo, informativnostjo in komunikacijsko situacijo (Beaugrande, Dressler 1992: 61). Hkrati pa poudari tudi sporočilno dinamiko upovedenega v konkretnem kontekstu in sporočilna dinamika načeloma narašča linearno v smeri tvorbe besedila, tj. z leve proti desni, je obratnosorazmerna s kontekstno navezanostjo (Petr 1987: 557) in premosorazmerna z dodanimi informacijami. Znotraj upovedovanja se torej sporočilna dinamika intenzivira v smeri od izhodišča sporočila (ki je vsaj delno znano iz konteksta in zato najmanj informativno, izraža temo) do jedra sporočila (ki iz konteksta ni znano in zato najbolj informativno, izraža remo). In če sta izhodišče in jedro sporočila pojmovno vezana na besedilo in sobesedilne jezikovne in nejezikovne dejavnike (kontekst), sta tema in rema obsegovno širša pojava in tudi pojmovno se navezujeta na stopnjo splošne informacijske nasičenosti oz. nenasičenosti o obravnavani vsebini; od tod tudi možnost razvijanja od osnovnih poimenovanj tema in rema še v hipertema ali hiperrema in hipotema ali hiporema. Vmesni prehod (tranzicija) v stavčnočlenski vlogi povedka upovedeno vključi v kontekst še z vidika časa in načina. Znotraj teme je diatema z najvišjo stopnjo sporočilne dinamike,⁶ ker znotraj znanega besedilnega izhodišča vključuje tudi

⁴ Jasno jezikoslovno potrditev za to najdemo v funkcionalnem strukturalizmu (prim. Vidovič Muha 1994: 241).

⁵ Prim. opombo v *Novi slovenski skladnji* (Toporišič 1967: 225; 1982: 165): »Pri členitvi po aktualnosti vidimo, da so različno razporejene besede, ampak deli stavka, tako imenovani stavčni členi.«

⁶ V češkem jezikoslovju je znana kot »výpovědní dynamika«. Tudi sicer se stopnjevanje sporočilne dinamičnosti proti sporočilnemu jedru zlasti v češkem jezikoslovju ločuje po stopnjah tema → diatema → dejanski prehod → prehod → rema → dejanska rema, in slednja je v bistvu nosilka intonacijskega težišča.

prvine nove informacije, npr. v povedi *Ti njegovi prijatelji so ju včeraj povabili na zabavo s posebnim presenečenjem* v tematskem delu *prijatelji, ju, včeraj* je diatema *včeraj*.⁷ In če je z vidika besedilne zgradbe in koherentnosti najpomembnejši del tema, je z vidika sporočilnosti najpomembnejši del rema. V pripovednih stavčnih povedih je rema znotraj sporočilnega težišča ali jedra vedno na koncu povedi, torej za izhodiščem.

Rema je znotraj sporočilnega jedra sporočila tudi intonacijsko težišče. Pri navadni in stilno nezaznamovani objektivni členitvi po aktualnosti je sporočilno jedro z intonacijskim težiščem na koncu povedi, pri stilno zaznamovani subjektivni členitvi po aktualnosti pa je jedro sporočila s poudarjenim intonacijskim težiščem na začetku povedi.⁸ Z vidika intonacije povedi pri naravnem govorjenju in naravni aktualnostni členitvi ubesedenega je torej navadno (nepoudarjeno) težišče intonacije vezano na položaj sporočilnega jedra na koncu povedi, npr. *To pošiljko moramo poslati takoj nazaj* / *To pošiljko moramo poslati takoj nazaj*; pri poudarjanju pomembnosti določenega dela sporočila pa je stilno zaznamovana subjektivna členitev ubesedenega izražena z jedrom in poudarjenim težiščem intonacije na začetku povedi, torej v tem primeru težišče intonacije zaradi dodatnega poudarjanja ni več vezano na določen položaj.⁹ Objektivna členitev je odvisna zlasti od dojetja različne stopnje pomembnosti in s tem aktualnosti določenih delov konkretnega sobesedila, medtem ko subjektivna členitev z zamenjavo izhodišča in jedra sporočila še dodatno poudarjeno (stilno) aktualizira trenutno pomensko pomembnost določene ubesedene enote v jedru s tem, da jo postavi na začetek sporočila, npr. *Tisti čas sem za te in podobne neumnosti* (I) *porabil ogromno denarja* (J) = objektivna členitev nasproti *Ogromno denarja* (J) *sem tisti čas porabil za te in podobne neumnosti* (I) = subjektivna členitev. Če je objektivna členitev nezaznamovana naravna členitev po pomenski pomembnosti, je subjektivna členitev stilno zaznamovana členitev in v primerjavi z objektivno členitvijo tudi s posebno sporočilno perspektivo. Subjektivna členitev je pričakovano pogostejša v govorjenih besedilih, in to npr. velja tudi za češčino (Grepl, Karlík 1998: 499).

Objektivna členitev po aktualnosti tudi določa sporočilno perspektivo povedi, npr. *Janez je odšel* (z možnostjo nadaljevanja: *Ni se odločil ostati*) ali *Odšel je Janez* (z možnostjo nadaljevanja: *Čakali smo, da nas bo zapustil Tone*). Sporočilna

⁷ Aktualnost zgledov je potrjena v Gigafidi = Besedilni korpus slovenskega jezika. <<http://demo.gigafida.net/>>. (Dostop 23. 5. 2017.)

⁸ Po Brezniku (1908) je iz konteksta in besedila predvidljivo jedro »pričakovani stavčni poudarek« in nasprotno je iz sobesedila nepredvidljivo jedro zanj »nepričakovani stavčni poudarek«. Pozneje, v slovnica (npr. v izdaji 1934: 241–244), je to isto razmerje zamenjal s poimenovanji »odvisni stavčni poudarek« nasproti »neodvisni stavčni poudarek«; »stavčni poudarek« pa opredeli kot: »/.../ to je tista beseda v stavku, ki nosi misel stavka in ki je zaradi tega najkrepkeje poudarjena.« Pomembno je tudi opozorilo, da z vidika stavčne fonetike ni ločil posebej poudarjenega intonacijskega težišča od navadnega intonacijskega težišča, ki je vezano na naravni položaj sporočilnega jedra na koncu povedi (Toporišič 1967: 253).

⁹ Navadno intonacijsko težišče je torej vezano na položaj sporočilnega jedra na koncu povedi, medtem ko je poudarjeno intonacijsko težišče položajno nevezano, hkrati s poudarkom pridobi posebno stilno vrednost.

perspektiva se znotraj objektivne členitve po aktualnosti navadno oblikuje s t. i. pričakovanim besednim redom, pri katerem se aktualnostnočlenitvena zgradba ujema s skladenjsko zgradbo splošnega stavčnega vzorca, npr. *Zdravnik je bolniku v žilo vbrizgnil zdravilo s posebno tanko iglo*, ali s priložnostnim besednim redom, ki s premikom določenih stavčnih členov na konec povedi (tj. v jedro sporočila) nekatere dele sporočila pomensko poudari. Ravno priložnostna stava pa je očiten znanilec aktualizirane sporočanjejske perspektive. In čeprav priložnostni besedni red omogoča tudi posameznim povedim znotraj besedila višjo stopnjo sporočilne osamosvojitve, se besednoredna načina po načelu zahtevane besedilne koherentnosti lahko stilno nezaznamovano dopolnjujeta, npr. [*Sklenili so, da ravnateljju napišejo pismo. Pismo je pisal Janez. S težavo se je prebil do uvodnih besed.*] ali [*Ne razburjajte se zaradi pozne odzivnosti. Janez pismo piše.* Še danes ga bo odposlal.]¹⁰ Kot je razvidno iz primerov (povedi s krepko izpisano besedo) je priložnostni besedni red možen tudi brez sobesedila, in to takrat, ko je vsa sporočilna dinamika povedi usmerjena v jedro povedi kot pomensko težišče, npr. *Nas že nekaj časa upravljajo tujci*. V tovrstnih primerih je priložnostni besedni red napovedovalec pomensko aktualizirane perspektive povedi brez ubesedenega konteksta, in tudi s tem se potrjuje nadrejenost členitve po aktualnosti, ki je vodena in usmerjana z aktualnim kontekstom.

1.1 Kaj vse je lahko tema ali rema?

Pri aktualnostno členjenem sporočilu izhodišče razvija temo poročanja in jedro kot težišče razvija remo oz. novosti poročanja. Vsaka sporočilno smiselna poved ima torej izhodišče in težišče, ki oblikujeta njeno sporočilno perspektivo.

Tema je izhodiščna in zato bistvena sestavina besedilne zgradbe.¹¹ Pri tvorbi besedila gre bistvu za t. i. navezno tematizacijo rem »návazna tematizací rématu« (Petr 1987: 685). Tako kot je slovnično-pomenska zgradba osnova stavčne povedi, je tematska zgradba oz. zgradba tematske zaporednosti osnova besedilu; pomembna so razmerja in razporeditve med temami, različne stopnje soodvisnosti med temami. Pri tvorbi besedil lahko po zgledih iz češkega jezikoslovja ločujemo zlasti različne načine medsebojnega povezovanja tem (Hrbáček 1994: 46–51, Žele 2013: 101–103).

1. Enostavna linearna postopnost, pri kateri rema predhodnega stavka postane tema naslednjega – tematizacija reme: $T1 + R1 - T2 (= R1) + R2$: Srečali so Janeza. Ukvarja se je z več dejavnostmi, ki ga trenutno zelo zasedajo;

¹⁰ Pomembna je tudi opomba, da je kombiniranje pričakovane in priložnostne stave stilno nezaznamovano v vseh žanrskih tipih besedil (Jug Kranjec 1981: 38).

¹¹ Pomembno vlogo pri strukturiranju besedila (vključno s predtekstom, posttekstom in podtekstom) in pri besedilni koherenci ima zaporedje tem. Vse je podrejeno nadtemi oz. hipertemi, ki se glede na vsebino in notranjo logiko sporočane razcepi na podteme oz. odvisne teme, ki se glede na potek sporočila lahko verižno nizajo ali krožijo.

2. Postopnost s tekočo temo, ko imamo v besedilu ves čas isto izhodišče – tekoča oz. izpeljana tema: $T1 + R1 - T2 (= T1) + R2$: Janez je predčasno odšel domov. Bolela ga je glava;
3. Postopnost z izpeljanimi temami, ko se na isto izhodišče navezuje več jeder – na celotno tematizacijo vsebine prve povedi se veže nova rema: $T1 + R1 - T2 (= T1 + R1) + R2$: Kupili so si novo hišo. To so verjetno že omenili v dopisu;
4. Distančno navezovanje izpeljane/tekoče teme: $T1 + R1 - T2 + R2 - T3 (= T1) + R3$: Sosed jo je videl prihajati domov. Temnilo se je že. Vprašal jo je, če je dobila delo;
5. Različice izpeljane/tekoče teme: **5.1**) Izpeljava tekoče teme: $T1 + R1 - T2 (= \rightarrow T1) + R2$: Poleg slikarstva se je ukvarjal tudi s poezijo. Njegovi slikarski motivi so bili v sozvočju z njegovim izkušnjskim svetom, **5.2**) Tematska izpeljava iz nadteme: $T1 (= T) + R1 - T2 (= T) + R2$: Nekateri dobivajo t. i. predčasno pokojnino. Mnogi izmed mladih upokojencev pa ne delajo nič, **5.3**) Razvitje razcepljene teme: $T1 (= T1' + T1'') + R1 - T2 (= T1') + R2 - T3 (= T1'') + R3$: Brata sta podedovala hišo. Mlajši je ostal doma. Starejši se je odločil odseliti v tujino, **5.4**) Združevanje tem: $T1 + R1 - T2 + R2 - T3 (= T1 + T2) + R3$: Janez je bil mlajši. Jurij je bil nekaj let starejši. Oba brata sta bila bolehna;
6. Različice tematizacije reme: **6.1**) Izpeljavna tematizacija reme: $T1 + R1 - T2 (= \rightarrow R1) + R2$: V zadnjih letih izhaja veliko knjig o alternativni medicini. Na večini strani so popisani postopki zdravljenja, **6.2**) Postopnost z razcepljeno remo, ko se na isto jedro navezuje več izhodišč – razvitje teme z razcepljeno remo: $T1 + R1 (= R1' + R1'') - T2 (= R1') + R2 - T3 (= R1'') + R3$: Na sliki so samo živali. Pes je levo. Volk pa skrajno desno, **6.3**) Združevanje rem: $T1 + R1 - T2 + R2 - T3 (= R1 + R2) + R3$: Učiteljische je zidano v krogu. Krog je spojen z drugim krogom stavb. Na obeh stavbnih okroglinah je skupna strešna kupola, **6.4**) Tematski skok: $T1 + R1 - (Tx + Rx) - T2 (Rx) + R2$: Pomlad je prišla kot hipna zelena povodenj. Narava se je čez noč razcvetela;
7. Sobesedilni oz. tematski (pre)skok z enega izhodišča na drugo izhodišče, izpuščeni jedrni del pa bi lahko bil za izhodišče naslednjega sporočila itd. – neizrečena jedra oz. reme so tekoče teme, t. i. tematizacija besedila: $T1 + (R1) - T2 = R1 + (R2) - T3 = R2 + (R3) /.../$: Veliko so čistili /.../. Vsega niso utegnili sproti odvažati /.../. Odlagališča so sicer bila določena /.../.

Rema je bistvena in zato najpomembnejša sestavina vsakega sporočila. Kolikšen je obseg reme, ki tvori sporočilno jedro, je odvisno od vsakokratnega konkretnega sobesedila. Najbolj jasno se to lahko prikaže npr. s povedjo *Janez se uči slovenščino*, ki ima v konkretnem besedilu vlogo odgovora. Na izhodiščno vprašanje *Kaj se uči Janez?*, ki izraža temo, se odgovarja z remo (pisano krepko) *Janez se uči slovenščino*,

na izhodiščno vprašanje *Kaj dela Janez?*, ki ima skrčeno temo na *Janez*, se odgovarja z razširjeno remo *Janez se uči slovenščino*; vprašanju, ki je hkrati izhodišče (tema) dialoškega besedila, *Kaj se dogaja?* pa sledi odgovor, ki je v celoti rema *Janez se uči slovenščino*, kar dokazuje iz dialoga narejena smiselna poved *Dogaja se to, da se Janez uči slovenščino*. Tako se samo še potrjuje, da je pogoj za aktualizirano ubeseditev le smiselno zaokroženo besedilo, ki vsakič sproti določa tudi obseg reme v jedru, ki ustrezno dopolnjuje temo v izhodišču.

V besedilno stilistiko sodijo še pristavki, ki so del sporočilnega jedra znotraj reme, npr. *Ta semester gre v Prago, v začetku februarja, na izmenjavo v zimskem semestru*. Stilemi so tudi ponovitve tipa *Danes pa je bil dober, vražje dober!*, ki sporočilno jedro še dodatno dopolnjujejo z novostmi.

2 Razmerje med slovnično zgradbo in sporočilno perspektivo

Stavčnočlenska zgradba znotraj prostih ali zloženih stavčnih povedi uvaja zlasti smiselna skladenjskopomenska razmerja,¹² aktualnostnočlenitveni red pa izraža objektivni ali subjektivni način in razmerja povezave ubesedenih delov sporočila s kontekstom kot ubesedeno ali neubesedeno stvarnostjo.

Povezanost stavčnočlenske in aktualnostnočlenitvene sestave se izraža tako, da spremenjena stavčnočlenska sestava v izhodišču in jedru spremeni tudi pomenskost in sporočilno perspektivo povedi brez stilne zaznamovanosti in poudarjanja, npr. *Janez (Izhodišče) je odšel (Jedro) > Odšel je (Izhodišče) Janez (Jedro)*, kar je pri objektivni členitvi po aktualnosti lahko dokazati tudi z različnimi vprašanji, *Kaj je storil Janez?* in *Kdo je odšel?*

Skupno pomensko izhodišče tako za slovnično kot aktualnostnočlenitveno hierarhizacijo zgradbe povedi je glagolska in natančneje povedkova vezljivost, ki je lahko znotrajstavčna, znotrajpovedna ali nadpovedna in s tem tudi besedilna. Tudi z vidika členitve po aktualnosti sta pričakovano bistvena oba stavkotvorna člena: osebek in povedek.

¹² Zelo osnovna in načelna navodila za slovenščino so, da je v navadnem besednem redu osebek pred povedkom, prislovno določilo načina pred povedkom, prislovno določilo pred predmetom; nepravilni stavčni členi so lahko pred katerim koli stavčnim členom.

2.1 Prav z vidika združevanja aktualnostnočlenitvenega in slovničnega stavkotvornega vidika je pomenljivo določanje vloge osebkov.¹³ Pri nas je načelno sprejeto aktualnostnočlenitveno merilo, da v t. i. biti-stavkih vlogo osebkov pripišemo tisti besedi, ki v nezaznamovanem besednem redu v smislu objektivne členitve po aktualnosti zaseda vlogo izhodišča, in skladijskopomensko merilo, da je v istovetenjskih biti-stavkih določujoče v povedi vedno tudi pomensko poudarjeno; oboje naštetu pa uvaja tudi aktualizirani besedni red, npr. *Janez* (določana vsebina) je *eden izmed najbogatejših ljudi* (določujoča vrednost). Možnost spremembe sporočilne perspektive (tj. v izhodišče lahko pride povedkovo določilo) pa hkrati ukinja možnost vnaprejšnje gramatikalizacije osebkov.¹⁴ *Janez* (določani osebek) je *eden najbogatejših* (določujoče povedkovo določilo), kjer je istovetnost izražena v smeri ovrednotenja vloge, nasproti primeru z obrnjeno sporočilno perspektivo *Eden najbogatejših* (določano povedkovo določilo) je *Janez* (določujoči osebek), kjer je istovetnost je izražena v smeri oblikovanja vsebine. Vzporedno merilo je še pomenski dejavnik, ki vlogo osebkov prisoja besedi s pomensko lastnostjo <konkretno> (proti besedam z abstraktnjšimi pomeni), npr. v *Ta knjiga je resnica* je osebek *ta knjiga*, *Tone je človek* nasproti *Ta človek je Tone* (ne pa: *Človek je Tone) ipd. Povedkovnik ravno zaradi priložnostno prisojane stanjske lastnosti, ki jo izraža znotraj povedka, lahko tudi znotraj zloženega povedka uresničuje členitev po aktualnosti, npr. *Predvsem dober človek je ta Jasna*.

2.2 Povedek in še bolj povedkova vezljivost kot osrednji pomensko-slovnici pojav skladnje s konkretnim skladijskim pomenom in pomensko usmerjenostjo povedka odločilno sooblikujeta aktualnostno razvrščanje stavčnih členov in sporočilne perspektive, kar se še najočitneje kaže v primerih kot *Maribor je premagal Koper*; v tem in tovrstnih primerih prevlada pomenska vezljivost in usmerjenost (ali kar enosmernost) povedka. Po V. Mathesiusu (1941: 179) je navadna slovnici stava

¹³ Znano je namreč, da se zaradi opozarjanja na specifiko tvorbe in zgradbe besedil zlasti v jezikih z ustaljenim besednim redom, npr. v angleščini, slovničnemu in logičnemu osebkov dodaja še psihološki osebek (nanj opozarja M. A. K. Halliday (1994: 30, 44, 72, 80, 93, 163–174, 285–286), v ruski vezljivostni teoriji pa je označen kot psevdosubjekt, gl. I. B. Levontina (1996: 49)). V slovenščini in tudi npr. v češčini, torej v jezikih s prevladujočo aktualnostnočlenitveno stavu, vlogu t. i. psihološkega osebkov opravlja izhodišče. In to stališče so po V. Mathesiusu (1939) povzeli tudi vsi kasnejši jezikoslovci. V primerjavi s prvima dvema tipoma osebkov je *psihološki osebek* eden izmed nosilnih zgradbenih elementov besedila – izvorno je to diatema oz. tema, v poteku sporočila pa je lahko del izhodišča ali jedra. Kot bistvena besedilotvorna sestavina je torej psihološki osebek, ki je vezan na členitev po aktualnosti, slovnični osebek je vezan na prisojevalno razmerje znotraj stavčnočlenske zgradbe, logični osebek, ki je stavčnočlensko predmet, pa je vezan na udeleženske vloge, npr. *Mati* (slovnici osebek) *ji* (logični osebek) *je dala ogrlico*. *Ogrlica* (psihološki osebek) *je bila pozneje spravljena pri hčerki*. *Pozneje so ji* (psihološki osebek) *vdelali še napis*. Brez upoštevanja besedila in sobesedila pa bi bila pričakovana določitev: *Ogrlica* (slovnici osebek) *ji* (logični/smiselni osebek) *je všeč*.

¹⁴ V angleščini se izhodišče prekriva z osebkovom (Halliday 1994: 117), zato je z aktualnostnočlenitvenega vidika drugim osebkovom dodan še psihološki osebek; sicer pa je osebek = oznaka vsebine (*token*) in obvezno določilo = ovrednotenje (*value*) (Halliday 1994: 129), tako da veljajo ustaljena razmerja osebek : določilo, določano : določujoče, oznaka vsebine : ovrednotenje.

besed v smislu skladijskega vzorca stavka eden od štirih dejavnikov, ki lahko najbolj vplivajo na besedni red.¹⁵

Pričakovano imajo znotraj povedkove vezljivosti, in zlasti znotraj njenega temeljnega prisojevalnega razmerja, odločilen vpliv na aktualnostno členitev tudi druge skladijske glagolske kategorije kot čas, način, naklon, ki so tudi skladijsko najbolj eksplicitno izražene znotraj glagolskih zvez *morati začeti delati*, *smeti začeti nadaljevati* ali ustaljenega naslonskega niza *Si mi ga je upal kar vzeti*;¹⁶ znotraj povedi pa sta naklonskost in časovnost lahko izraženi kot *Takoj si moram za sredo sposoditi kolo / Takoj si ga moram izposoditi za sredo / Za sredo si moram kolo takoj izposoditi / Za sredo si moram takoj izposoditi kolo* in še s preusmerjeno naklonskostjo *Takoj naj si ga* ‚kolo‘ *izposodi za sredo*.¹⁷ Dve različni sporočilni perspektivi lahko izraža objektivna členitev po aktualnosti v primerih s preteklikom *Bilo je mrzlo / Bil je mraz* (zaključeno sporočilo) z neubesedenim izhodiščem, ki vključuje neizrečeno kontekstno temo, nasproti *Mrzlo je bilo /.../, Mraz je bil /.../*, ki odpirata nadaljevanje v smislu *Mrzlo je bilo, vendar to jih ni ustavilo pri delu, Mraz je bil, vendar tudi dobra družba in smuka*); naravne in navadne stave v sedanjiku so *Mraz je / Mrzlo je*, ki so zaradi aktualne sedanjosti sporočilno samozadostne. Tvornik in trpnik v *Z veliko truda so naredili vse zgradbe – Vse zgradbe so bile narejene z veliko truda* izražata objektivno členitev, medtem ko *Veliko truda je bilo potrebnega, da so bile narejene vse zgradbe* izraža poudarjalno subjektivno aktualnostno členitev.

2.3 Povedek ima tudi v objektivni členitvi po aktualnosti visoko stabilen položaj v povedi – je na prehodu med izhodiščem in jedrom,¹⁸ torej stoji za tematskim izhodiščem (I) in pred jedrom sporočila (J) ali pa že v sporočilnem jedru, ko gre za splošnopomenske in še prostomorfemske glagole tipa *odločiti se za*, npr. *Že štiridesetletni slikar se je takrat v centru umetnosti (I) odločil za čisto drugi poklic (J)*. V sporočilu *Odločil se je za čisto drugi poklic (J)* pa ravno osebna oblika in časovna določenost glagola jasno izražata izpust izhodišča (I = slikar). Slovnično-pomensko

¹⁵ Poleg vnaprej danes slovnične oz. skladijske stave je drugi spremstveni dejavnik pri določanju besednega reda še ritem, vezan na sklop naglašanih in nenaglašanih besed, glavna dva dejavnika pa v bistvu označujeta pojav členitve po aktualnosti in sta izrazito aktualnostna – to sta pomembnost vsebine in poudarjenost vsebine. Po Paulinyju (1950/51: 179) so členitvi po aktualnosti podrejeni poudarki (s stavčno intonacijo), osnovna skladijska členitev in ritem.

¹⁶ Naslonke kot sicer nenaglašene sestavine so bistveni del slovenskega proznega ritma in zato tudi soodločajo o besednem redu. Posamezni naslonski niz z naglašeno polnopomensko besedo namreč tvori ritmični sklop, ki je hkrati intonacijski interval in tako del stavčne intonacije. Popolni niz *da(V)naj(N)bi(G1)si(P1)se(P2)mu(Z1)jo(Z2)jih(Z3)je/bo(G2)ne/že/še(Č)* v celotni ne more biti uresničen, vendar za uporabo pri aktualnostni členitvi je bistveno, da mora zaporedje zamikov, pomožnih glagolov, veznikov in členkov ostati isto (Toporišič 2000: 671).

¹⁷ Različne možnosti zapolnitve aktualnostnočlenitvenih položajev so navadno predstavljene znotraj posameznega skladijskega naklona: pripovednega, želelnega, velelnega in vprašalnega (prim. Svoboda 1984).

¹⁸ To se načelno potrjuje tudi v češkem (Uhlířová 1984: 6) in slovaškem (Horecký 1959) jezikoslovju.

vzajemnost in razvrstitev **osebek** ↔ **povedek** lahko glede na pomen povedka¹⁹ spremeni prislovno določilo kraja ali časa (tj. zunanje okoliščine) v razvrstitev **prislovno določilo kraja** → **povedek** ↔ **osebek**, npr. z glagolom premikanja *Po glavnem trgu so se sprehajali turisti* (še: *Turisti so se sprehajali po glavnem trgu*), *Na ladjo so se vkrcali še zadnji turisti*, zelo navadno *Danes so nas obiskali gosti*, z glagolom ravnanja **prislovno določilo** → **osebek** ↔ **povedek** → **predmet** v *Danes na trgu trgovci na veliko in poceni ponujajo svoje pridelke*, z glagolom ravnanja s premikanjem **prislovno določilo** → **osebek** ↔ **povedek** → **predmet** → **prislovno določilo** v *Prejšnjo soboto smo se z vso opremo veselo odpravili v hribe*, in še npr. **osebek** → **prislovno določilo** (č+k) → **predmet** → **povedek** → **predmet** v *Janez je včeraj v potoku z navadnim trnkom spretno ujel postrv*. Zdi se, da je za členitev po aktualnosti izhodiščno odločilna povedkova vezljivost, ki tvori skladenjsko jedro povedni (tj. povedek in vezljivi udeleženci) s tem, da povedek okoli sebe, v koncentričnih krogih, najprej razporedi obveznovezljive udeležence (zlasti nepredložne in predložne predmete) in nato še neobveznovezljive in družljive;²⁰ zlasti t. i. notranje okoliščine povedka, izražene s prislovnimi določili načina, so vedno pred povedkom, npr. *veselo / z veseljem / kljub jezi*, zunanje okoliščine kraja in časa pa so glede na pomen povedka in potem še glede na sporočilno perspektivo povedi ali v izhodišču ali jedru.

Povedek znotraj svoje vezljivosti skladenjsko razporedi udeležence tako, da ne prihaja do nepotrebnih dvoumnosti, kar pa je hkrati dobro izhodišče za nadaljnjo aktualnostno členitev:

Janez se je včeraj vrnil domov. Domačini so Janeza sprejeli z odprtimi rokami / Domačini so ga sprejeli z odprtimi rokami – Ko se je Janez vrnil domov, so ga domačini sprejeli z odprtimi rokami → sprememba sporočilne perspektive: *Ko se je Janez vrnil domov, so ga z odprtimi rokami sprejeli domačini*. Spremenjeno sporočilno perspektivo glede na predhodnje bi imela tudi poved *Domačini so z odprtimi rokami sprejeli Janeza*; zaradi povedkovega pomena (možen bi bil npr. tudi čakali) je smiselna tudi različica *Domačini so sprejeli Janeza z odprtimi rokami*, v dvoumnost pa preveša npr. *Domačini so opazovali Janeza z odprtimi rokami* ipd. Spremenjena sporočilna perspektiva povedi pa navadno povzroči tudi izrazno spremembo povedkove vezljivosti, npr. *Mati čaka sina na dvorišču* → *Na dvorišču čaka mati na sina*.

2.3.1 V zloženih povedih pa je lahko povedek najprej del reme in hkrati še del stavčnega sporočilnega jedra, npr. *Ko so zmagali na svetovnem prvenstvu, je (v njihovi državi) zavladała prava histerija / /.../, jim je predsednik podelil posebno*

¹⁹ To je odvisno od glagolske pomenske in posledično vezljivostne skupine – ali glagol npr. pripada glagolom premikanja, spreminjanja, ravnanja, stanja, govorjenja itd.

²⁰ Okrog povedka se v smeri stopnjevanje intenzivnosti sporočilne dinamike od izhodišča proti končnemu jedru posplošeno izoblikuje razvrstitev udeleženskih vlog: vršilec → čas → mesto → način → sredstvo/spremnstvo → pot → naslovnik → izvor → izhodišče → prizadeto → cilj → rezultat (Hajičová idr. 1983: 147).

priznanje. Prekrivanje s siceršnjo kanonično stavčnočlensko ureditvijo **osebek** → **povedek** → **predmet/prislovno določilo** imamo tudi v vsebinskih odvisnikih s stavčnočlensko vlogo osebk, predmeta ali prilastka, to so tipični da-odvisniki (prim. tudi Horecký 1959:60), npr. *Danes ni potrebno, da vsi hkrati sprejmejo odločitev, Janez se je odločil, da naslednje leto pride domov, Odločitev, da naslednje leto sam pride domov, ni bila lahka za Janeza.* Načeloma pa različna specifičnost veznikov zahteva tudi upoštevanje predpisane stave naslonk za njimi, npr. *Užaljen je bil, ker si mu ga je upal kar vzeti.*

Vloga členitve po aktualnosti v zloženju povedi se odraža z nezaznamovanim zaporedjem stavkov v priredju in podredju. Za podredje po načelu opredelitve, da je samo neke vrste razširjeni prosti stavek, velja členitev po aktualnosti, razen v primerih, kjer je v prostem stavku stalna stava (primer prilastkovih odvisnikov, npr. *To so stvari, ki jih težko verjamem*). Mesto za nadrejenim stavkom imajo tudi posledični odvisniki, načinovni odvisniki in odvisniki sredstva dejanja, npr. *Vse se je tako zapeljalo, da se ni dalo več nič storiti, Užalil ga je že s tem, da ga pri govorjenju ni hotel pogledati.*²¹ Oziralni odvisniki, razen prilastkovih, pa so pred nadrednim stavkom, k čemur seveda prispeva navezovalna oziralnost, ki je pogosta tudi v pregovorih *Kdor laže, tudi krade, Kamor je šel bik, naj gre še štrik* ipd.

Torej podrednost s pomensko hierarhijo in stopenjsko zgradbo zložene povedi omogoča sorazmerno prosto razvrstitev nadrejenega in odvisnega stavka, medtem ko t. i. linearna zgradba priredno zloženih povedi določa tudi stalno razvrstitev stavkov.²² Dela priredja je sicer mogoče zamenjati v vezalnem in ločnem priredju, vendar s tem lahko porušimo logično razmerje delov, npr. glede na časovno zaporedje ali pomembnost in prednost pri izbiri. V vezalnem priredju si sestavine sledijo po logiki prostorske razvrščenosti ali časovnega zaporedja, v ločnem priredju je izhodiščni stavek oz. zastavek za govorečega večinoma ugodnejša možnost, in če bi npr. zamenjali dele stopnjevalnega priredja, se bi spremenilo v vezalno. Ravno za slednje v zgledih kot *Ne samo da nerga, ampak tudi absolutno preveč spi – Absolutno preveč spi in nerga* lahko ugotavljamo, da na možnosti razvrstitve propozicij, poleg ključnih propozicijskih vsebin, vplivajo zlasti pomensko-slovnično samostojnejši priredni vezniki.

²¹ V Slovenski slovnici (Toporišič⁴2000: 636, 647, 672) se z vidika stalne stave upošteva stalno mesto prilastkovih stavkov, npr. *To so stvari, ki jih težko verjamem*, pa še prislovnih določil učinka, npr. *Bilo je tako mraz, da je vse pokalo*, namenilnikovega stavka, npr. *Naročil je, naj ti povem*, pri primerjalnih odvisnikih, npr. *Bilo mi je, kot da se vse maje*, pri odvisniku nižje stopnje, npr. *Zdi se, da ga obravnava kot otroka, ki ne zna samostojno delovati, ker ga nihče o tem še ni podučil*. Na to opozarja tudi češko jezikoslovje, npr. prispevek K. Slobode (1961: 245).

²² Za dvodelna priredja velja (Toporišič⁴2000: 647), da njihovih delov ni mogoče zamenjati: **zastavek** (kot jedmi del priredja) je vedno na prvem mestu, spremljevalec oz. spremni del vezniške zveze je na drugem (predlagala bi **dostavek**).

3 Vloga elipse

Najbolj naravno oz. nezaznamovano izpustnost omogoča členitev po aktualnosti, zato ni naključje, da se elipsa primerjalno precej pogosteje (lahko) pojavlja v slovanskih jezikih (Hajičová idr. 1983: 147). Po pogostnosti pojavitev elipsa kot jezikovnosistemske predvidljiv izpust sodi predvsem na besedilno ravnino;²³ osmišljajo jo skladijski obrazci – tako stavčni kot besedilni obrazci, saj je v bistvu ponovitev zgradbe in vsebine, vendar z izpuščanjem. Z vidika členitve po aktualnosti je lahko in največkrat izpuščena tema, nikoli pa ne jedro sporočanega. Z izpustom je lahko doseženo vsaj dvoje – neubeseditve zaradi komunikacijske irelevantnosti ali neubeseditve z namenom doseči opaznost in določeni komunikacijski učinek. Elipsa je tudi kohezivno navezovalno sredstvo zgoščevanja besedila v smislu nečesa očitno neizrečenega, vendar z nedvoumnim impliciranjem in razumevanjem neizrečenega – jasno izraženo besedilnost oz. besedilovitvost elipse, skratka njeno sistemskost, izraža tudi možnost ločevanja med anaforično in katafориčno elipso.²⁴

Poleg brezkontekstno neizraženih udeležencih znotraj stavka (Ø) lahko v povezavi z elipso govorimo tudi o kontekstno neizraženih udeležencih v okviru besedila (O) – pomenskoskladijske razlike med brezkontekstnim (Ø) in

06kontekstnim udeležencem (O) so razvidne npr. pri *On veliko bere Ø : On zdaj bere O* ipd.; stavek *Posrečilo se mu je* je samo kontekstno smiseln in sprejemljiv, kontekstni oz. sobesedilni ostaja tudi, ko mu dodamo glagol *izviti/izmazati se* v *Posrečilo se mu je izviti/izmazati* ipd. Eliptični in hkrati stilni so primeri kot npr. *Trudila se je z oblekami, Trudila se je s projektom, Trudila se je s torto*. Ti primeri potrjujejo, da upoštevanje sobesedila oz. besedilne vezljivosti uspešno pojasnuje tudi izrazno obveznost ali neobveznost udeležencev. Tako je na obveznega ali neobveznega udeleženca (Uo/n) vezana tudi aktualnost ali neaktualnost izpusta,²⁵ saj izpust obveznih udeležencev poviša aktualnost v *Ta zavida (komu? – elipsa obveznega udeleženca (Uo)) vsako stvar; Kar naprej samo iščejo (koga/kaj? – elipsa obveznega udeleženca (Uo))*, nasprotno pa izpust neobveznih udeležencev ni aktualiziran, npr. v *Znanstveniki svarijo (koga/kaj? – elipsa neobveznega udeleženca (Un))*.

Poleg jezikovnosistemskih izpustov (ki upoštevajo skladijske vzorce), npr. dialog kot *Pa bodo lahko prišli? Ja, upam!*, so pogosti situacijsko-pragmatični izpusti, kjer je aktualno prednostno hitro razumevanje sporočanega, npr. *Mi izstopamo na naslednji, Lepe praznike!*

²³ Besedilna elipsa se ločuje po stavčnočlenih merilih (Daneš 1987: 62–63; 1999: 97), npr. 1) elipsa v povedku pri *On je danes z vlakom, Tako se ne sme*, 2) elipsa v imenskem delu pri *On je vedno proti, Rad kar naprej podarja, Dobil je tri okrog ušes, Rad se vrača*, 3) stavčna elipsa pri *Pa to ni res /.../, Kot da ne pozna na uro /.../ ipd.*

²⁴ Merilo besedilne soveznosti zavrača smiselnost ločevanja koherence in kohezije v smislu globinsko-izrazne povezanosti besedila, tovrstno ločevanje je lahko zgolj metodološko utemeljeno. Vzročno-posledično sta bistveni besedilna referenčnost in koreferenčna povezovalnost, izražena z anaforičnimi in katafориčnimi izrazi. Za popolnejšo sporočilnost je nujno upoštevanje tako besedilnega kot zunajbesedilnega konteksta. Kazalna referenčnost je npr. inherentno zunajbesedilna, primerjalna referenčnost pa besedilna.

²⁵ V zvezi z izpuščanjem obveznega udeleženca Sgall (1986: 130–131) govori o aktualni elipsi.

Z vidika sporočilne perspektive je cilj elipse izbirno in bolj poudarjeno aktualizirati tudi pomenska razmerja, medtem ko zgoščanje prikazuje zlasti različne vsebinske deleže teme in reme znotraj sporočilne enote, npr. eliptično *Ta učitelj je sicer strog, vendar hkrati tudi pošten* (nasproti navadnemu neeliptičnemu zgoščenemu izražanju *Ta učitelj je strog in pošten hkrati*), eliptično *To je sicer majhen zlatnik, vendar je kljub temu drag* (nasproti neeliptičnemu zgoščenemu *To je sicer majhen ampak drag zlatnik*) ipd. (prim. Padučeva 2007: 182–183, 191–192). Pri besedilnem zgoščanju (t. i. kondenzaciji, Petr 1987: 692–693) hkrati lahko govorimo o tematizaciji ali tematizaciji sporočanega, npr. *Pri tem procesu (T) nastaja sulfid, lahko izločujoči se na površini železa* (→ tematizacija) nasproti *Pri tem procesu nastajajoči sulfid* (← tematizacija) *se lahko izloča na površini železa (R)*.

3.1 Besedilni začetki in konci

Z vidika teme ali reme je težko opredeliti začetno in navadno tudi končno poved nekega koherentnega besedila. Začetki določenih besedil imajo stavo tipa *Bil je nekoč nek kralj /.../, Najprej oprostite, da Vas nagovarjam na tak način, vendar /.../*. Oba zgornja primera izražata neubesedeno/eliptično izhodišče kot npr. ‚No, tako torej, dovolite, da začnem‘ /.../ *bil je nekoč nek kralj*²⁶ ali ‚No, tako torej, dovolite, da začnem‘ /.../ *najprej oprostite, da Vas /.../*, ki je absolutno eliptično izhodišče brez nadaljnje tematske navezave in zato z vidika nadaljnje aktualne členitve nerelevantno. Napoved konca sporočila je tudi ustaljena stava *S spoštovanjem in lepimi pozdravi /.../*, s čimer se skleneta tako tema kot rema sporočanega v sklepno splošno eliptično najavo, ki v nasprotju z začetkom besedila predstavlja hipertemo v smislu ‚Vse napisano zaključujem, vam obenem izkazujem spoštovanje in vas lepo pozdravljam‘. Posebnost z aktualnostnočlenitvenega vidika so tudi naslovi kot zgostitvene najave iz izbranih poudarjenih rem, in pogosto tudi metaforično izražene. Glede na našete možnosti lahko govorimo o uvodnih, sklepnih in povzemalnih ubeseditvah, ki se vsakič sprotno izoblikujejo s tematizacijo konkretnega besedila.

4 Pomenljiva vloga členkov

Na splošno je za členke, še zlasti za t. i. poudarne členke tipa *zlasti, vsaj* kot besedilne modifikatorje, tipična poudarjena komunikacijska in s tem tudi aktualizacijska vrednost,²⁷ saj vzpostavljajo vez z sobesedilom in so nosilci poudarka. Ta poudarek je lahko sestavina tako teme (natančneje diateme) kot reme, npr. *Tudi ta član komisije je protestiral, Zahteval je tudi povračilo stroškov, nastalih v času obravnave*. Sicer pa se t. i. aktualizacijski členki (Petr 1987: 561–562) nanašajo zlasti na remo, kar se lepo ujema tudi z Breznikovim ločevanjem med pričakovanim poudarkom (še

²⁶ Tu se večkrat omenjana »ortotoničnost« eksistencialnega *biti* verjetno povezuje s poudarjanjem dejanskosti neke neubesedene stvarnosti (za slovenščino o tem Toporišič 1967: 266).

²⁷ V aktualizacijski vlogi na bi bili nekakšni »mehanični indikatorji za poudarjanje« (Toporišič 1982: 295).

znotraj reme) proti izhodišču sporočila in nepričakovanim poudarkom (znotraj reme) v jedru na koncu besedila. Z vidika hkratne modifikacije in aktualizacije upovedenega so bistvena sosporočila (kot zakrite povedi v povedih) ne glede na objektivno ali subjektivno aktualnostno členitev, npr. *Ta vlak vozi samo ob delavnikih – Samo ob delavnikih vozi ta vlak*. Členke kot poimenovanja ali ubeseditve zakritih govornih dejanj (Vidovič Muha 2000: 86–91, 2015: 401–402) lahko označimo tudi kot neke vrste aktualizacijske razmernike, s katerimi se poročevalec navezuje na kontekst in še poudari svojo namero. Ker imajo členki torej prvenstveno in zlasti besedilno vlogo, so to hkrati zlasti smiselne besed(ic)e,²⁸ ki jih znamo smiselno besedilno uporabljati predvsem v svojem prvem jeziku; ohranjajo namreč izrazito sporočanjško vlogo, s tem pa tudi vplivajško vlogo.

5 Sklep

Z vidika skladijske postavitve sporočila je izhodiščna in osrednja umestitev povedka in njegova (povedkova) vezljivost, ki se s svojimi udeleženci širi v nadstavčno in nadpovedno vezljivost. Glede na prvotno povedkovo vezljivostno hierarhijo pa lahko sledijo zamenjave in prerazporeditve po aktualnosti, in tako se glede na sporočilno perspektivo vzpostavi še aktualnostna hierarhija. Nujni pogoj za uspešno spreminjanje sporočilne perspektive v smislu, kateri stavčni člen bo v izhodišču in kateri v jedru sporočila, je seveda tudi nedvoumnost ubesedenega in ta je znotraj konkretnega sporočila povezana s kar najbolj jasno izraženo povedkovo pomensko usmerjenostjo oz. vezljivostjo. V procesu upovedovanja se slovničnim razmerjem pridružijo še razmerja, ki vzpostavljajo perspektivo pomembnosti, novosti; ustrezno razmerje med pomembnostjo neke sestavine in njenim položajem (izhodiščnim ali jedrnim) je v govoru označeno še z intonacijo. Aktualizacija navadne skladijske členitve v smislu stavčne zgradbe mora biti usmerjena k jedru ali težišču sporočila na koncu, kar pomeni, da se končnemu jedru podrejata tako skladnja kot intonacija ubesedenega, in to od izhodišča naprej. Stilistika besedila omogoča tudi stilno zaznamovane subjektivne členitve po aktualnosti, ki so prepoznavne zlasti po začetni stavi posebej poudarjenega jedra sporočila.

Navsezadnje so dober pokazatelj smiselne stave povedi, zlasti z vidika objektivne členitve po aktualnosti, tudi vejice. Če so znotraj sporočila prepogosto uporabljene, je to lahko pokazatelj vsaj nenaravne stave, če že ne slabe, dvoumne ali celo nesmiselne stave.

Vir

Korpus slovenskega jezika Gigafida: <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop 23. 5. 2017.)

²⁸ Zato ni naključje, da so starejše tradicionalne slovenske slovnice, npr. 1947, 1956, členke uvrščale med »smiselne prislove«.

Literatura

- Beaugrande, Robert Alain de, Dressler, in Wolfgang Ulrich, 1992: *Uvod v besediloslovje*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. Prev. Aleksandra Derganc in Tjaša Miklič.
- Breznik, Anton, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21/5. Katoliško tiskovno društvo.
- Breznik, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Daneš, František, 1957: *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Daneš, František idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Daneš, František, 1999, 2000: Jazyk a Text I, II. /JaT I, II/. Uličný, Oldřich (ur.): *Výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Grepl, Miroslav, in Karlík, Petr, 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.
- Hajičová, Eva, idr. 1983: Větná stavba a aktuální členění ve slovanských jazycích z porovnávacího hlediska. *Československá slavistika*. 139–149.
- Halliday, Michael, in Alexander Krikwood: ²1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Horecký, Ján, 1959: Gramatickí činitelia poriadku slov. *Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk*. 55–62.
- Hošnová, Eva, 2005: *Studie z vývoje novočeské syntaxe*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Hrbáček, Josef, 1994: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: TRIZONIA.
- Jan Firbas, 1982: »Aktuální členění větné« či »funkční perspektiva větná«. *Slovo a slovesnost* 43. 282–293.
- Jože Toporišič, 1967: Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 15/1–2. 251–274.
- Jug Kranjec, Hermina, 1981: O pomenski in stilni vlogi besednega reda pri oblikovanju sporočilne perspektive povedi. *Jezik in slovstvo* 42/2–3. 37–42.
- Kunst Gnamuš, Olga, 1989/90: Težave s stavčnočlenskimi razločevanjem zaradi oblikovnega sovpadanja pomenskih in sklonskih razlik. *Jezik in slovstvo* 35/1–2. 15–24
- Levontina, Irina V., 1996: Celeobraznost' bez celi. *Voprosy jazykoznanija* XLV/1. 42–57.
- Mathesius, Vilém, 1939: O tak zvaném aktuálním členění věty. *Slovo a slovesnost* 5/4. 171–174.
- Mathesius, Vilém, 1941: Základní funkce pořádku slov v češtině. *Slovo a slovesnost* 7/4. 169–180.
- Mathesius, Vilém, 1947: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Melantrich.
- Padučeva, Elena Viktorovna, ²2007: *O semantike sintaksisa (Materialy k transformacionnoj grammatike ruskogo jazyka)*. Moskva: KomKnjiga.
- Paulíny, Eugen, 1950/51: Slovosled a aktuálne vetné členenie. *Slovenská reč* XVI, 171–179, 197–207, 228–235.
- Petr, Jan, idr., 1987: *Mluvnice češtiny (3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- Sgall, Petr, idr., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha: Academia.

Sloboda, Karel, 1961: Parataxe a hypotaxe z hlediska modální výstavby souvětí, *Slovo a slovesnost* 22/4. 241–254.

Svoboda, Aleš, 1984: České slovosledné pozice z pohledu aktuálního členění. *Slovo a slovesnost* 45/2. 88–103.

Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja. 667–678.

Uhliřová, Ludmila, 1984: Sloveso určitě v aktuálním členění větěném. *Naše řeč* 67/1. 1–10.

Vidovič Muha, Ada, 1993: Breznikov jezikoslovni nazor v njegovi razpravi o besednem redu. *Slavistična revija* 41/4. 497–507.

Vidovič Muha, Ada, 1994: O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša. *Slavistična revija* 42/2–3. 229–248.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut.

Vidovič Muha, Ada, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (poudarek na povedku in členku). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.

Žele, Andreja, Krajnc Ivič, Mira, in Kuster, Helena 2013: *Slovenska besedilna skladnja z jezikovnosistemskega vidika – temeljni pojmi*. Ljubljana: samozaložba.